

„Wychowanie w Rodzinie” t. XXIX (4/2022)

nadesłany: 5.12.2021 r. – przyjęty: 30.12.2022 r.

Joanna GOLONKA-LEGUT*

Jest taki świat, który stwarza możliwość autentycznego Bycia Razem, czyli kilka refleksji o rodzinnym doświadczeniu lasu

**There is a world that creates the possibility of authentic Being Together,
or a few reflections on the family experience of the forest**

Abstrakt

Wprowadzenie. Podejmując refleksję wokół lasu, nad nim lub o nim, można dostrzec, że interesującą poznawczo perspektywą jest (roz)poznawanie go zarówno przez pryzmat relacji człowiek–natura, człowiek–przyroda, człowiek–las, jak i w perspektywie tworzenia się i pielęgnowania więzi międzyludzkich. W takim ujęciu ważnym kierunkiem myślenia staje się dostrzeżenie i (z)rozumienie lasu jako szczególnej przestrzeni rodzinnych relacji. W jaki sposób można zatem rozumieć las jako przestrzeń życia rodziny? Jak las może stawać się i być jej mikroświatem? Jakie znaczenie może mieć rodzinne doświadczanie lasu dla pielęgnowania więzi rodzinnych? Na te pytania będę poszukiwała odpowiedzi, odnosząc się do literatury przedmiotu oraz ukazując wybrane praktyki leśnych wypraw dla rodzin (praktyki „leśnego bycia”). W szerszej perspektywie przedstawione zagadnienia stanowią głos w dyskusji na temat edukacyjnego potencjału lasu, jego rozumienia jako przestrzeni całościowego uczenia się.

Cel. Celem artykułu jest dostrzeżenie, opisanie i zrozumienie lasu jako miejsca/mikroświata rodziny. W takiej perspektywie nadrzędną kwestią jest ukazanie lasu (leśnego bycia) jako przestrzeni pogłębiania, pielęgnowania i wzmacniania więzi rodzinnych. Istotnym

---

* e-mail: joanna.golonka-legut@uwr.edu.pl

Institut Pedagogiki, Wydział Nauk Historycznych i Pedagogicznych, Uniwersytet Wrocławski, Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska

Institute of Pedagogy, Faculty of Historical and Pedagogical Sciences, University of Wrocław, Dawida 1, 50-527 Wrocław, Polska

ORCID: 0000-0002-6449-8157

aspektem jest także dowartościowanie problematyki lasu (myślenia o lesie) w obszarze nauk społecznych.

Materiały i metody. Analiza literatury przedmiotu oraz dokumentów dotyczących realizacji wybranych praktyk edukacyjnych. Analiza dokumentów zastanych.

Wyniki. Przedstawione rozważania pozwalają dostrzec las jako mikroświat rodziny. W takim ujęciu rodzinne wyprawy do lasu, wspólne doświadczanie lasu przez członków rodziny stają się naturalnym procesem dla tworzenia się i pielęgnowania więzi – zarówno więzi z naturą, jak i więzi rodzinnych. Dynamicznie rozwijające się inicjatywy oraz propozycje edukacyjne dla rodzin (oparte na budowaniu więzi człowieka z naturą, pielęgnowaniu relacji międzypokoleniowych oraz idei uczenia się w lesie) pozwalają na rozumienie lasu jako miejsca, które wspiera współczesne rodziny w autentycznym byciu razem.

Słowa kluczowe: rodzina, relacje rodzinne, więź rodzinna, pedagogika lasu, doświadczanie lasu, leśne bycie, leśne praktyki, edukacja nieformalna.

Abstract

Introduction. While reflecting about/on a forest, we can notice that it is cognitively interesting to (re)cognize it through both human–nature, human–environment, human–forest relationship, and in the context of forming and nurturing interpersonal bonds. In this context, noticing and understanding the forest as a unique space for family relationships becomes an important direction of thinking. How can we, then, understand the forest as a family space? How can the forest become and be a family micro-world? What value can family experiences in a forest have for nurturing family bonds? I will search for answers to these questions by referring to the literature on the subject and by presenting selected practices of family trips to forests (practices of “being in the forest”). In a wider perspective, the paper is a voice in the discussion on the educational potential of forests or for treating them as a lifelong learning space.

Aim. The goal of the paper is to recognize, describe, and understand the forest as a family space/micro-world. In such a perspective, the paramount objective is to present the forest (being in the forest) as a space where family bonds can be deepened, nurtured, and strengthened. Another important aspect involves valorisation of forest-related issues (thinking about forest) in the area of social sciences.

Materials and methods. Analysis of the subject literature and documents regarding implementation of selected educational practices. Analysis of existing documents.

Results. Reflections presented in the paper focus on recognizing forest as a family micro-world. In this perspective, family trips to the forest and experiences shared by family members become a natural process for developing and nurturing relationships – both with the nature and with one another. Dynamically developing educational initiatives and offers addressed to families (focusing on building bonds between people and nature, facilitating intergenerational relations and the idea of learning in the forest) allow to understand the forest as a place which helps modern families to be together in an authentic way.

Keywords: family, family relationships, family bond, forest pedagogy, forest experience, being in the forest, forest practices, non-formal education.

Rozważania wprowadzające – inspiracje – ilustracja przyjętego kierunku myślenia

Obserwacja dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości, którą dookreślają m.in. takie cechy jak: niepewność, nieprzewidywalność, zagubienie, może być źródłem zarówno szeroko pojętego niepokoju w codzienności i lęku o przyszłość, jak i inspiracją do namysłu nad tym, co wspiera i reguluje emocje oraz nadaje sens życiu człowieka. Kierunki takiego myślenia mogą odnosić się do wielu przestrzeni funkcjonowania jednostki, odmiennych aktywności i różnorodnych ról społecznych, które pełni. Jednocześnie można dostrzec, że częstym zjawiskiem jest nadmierna koncentracja na tym, co złożone, skomplikowane, odległe, a zapominanie czy też niedowartościowywanie tego, co naturalne, dostępne, bliskie. Mając świadomość takiego mechanizmu, a także uwzględniając różnego rodzaju przemiany, m.in. społeczne, polityczne, kulturowe, technologiczne, środowiskowe, oraz zmieniające się na przestrzeni lat warunki ludzkiego życia, można zauważyć, że intrygującą i zarazem ważną perspektywą jest „zatrzymanie się” nad tym, co od najdawniejszych czasów było (i jest?) znaczącą częścią życia człowieka – nad naturą i rodziną. Co więcej, interesujące jest dostrzeżenie, że oba te elementy mogą się przenikać, uzupełniać oraz łączyć w jednym doświadczeniu.

W takiej perspektywie należy zwrócić uwagę na dwie kluczowe z punktu widzenia dalszych rozważań kwestie. Pierwsza odnosi się do rozumienia i funkcjonowania współczesnej rodziny. Druga – do dostrzeżonego przez badaczy zjawiska oddalania się człowieka od świata natury oraz zmiany w rozumieniu i doświadczeniu przyrody przez pokolenia współczesnych dzieci.

Rodzina jest naturalnym i podstawowym środowiskiem społecznym człowieka, chociaż nie ulega wątpliwości, że z czasem ulegają przeobrażeniom jej charakter, struktura, wizerunek, funkcjonowanie, a także procesy w niej zachodzące. Współcześnie duże znaczenie w tych przemianach odgrywa nowoczesna kultura stająca się ważnym punktem odniesienia dla kształtowania się i wzrostu autonomii oraz wolności jednostki. Badacze dostrzegają rosnący indywidualizm, a także rozwój potrzeb związanych z samorealizacją, postawą konsumpcyjną i hedonistyczną (Pikuła, 2010). Można także dostrzec, że pomimo zachodzących zmian, uwarunkowanych w dużej mierze społecznie i kulturowo, ale także ekonomicznie czy politycznie, istota rodziny i podstawowe mechanizmy życia rodzinnego wydają się niezmiennie (zob. Janicka, Liberska, 2014). Po pierwsze, rodzinę należy rozumieć w kategoriach zrzeszenia (zob. Magda-Adamowicz, 2020). Po drugie, stanowi ona ważne narzędzie humanizacji i personalizacji społeczeństwa, współpracując w sposób tylko sobie właściwy w budowaniu świata i czyniąc życie naprawdę ludzkim (por. Adamski, 2002). Po trzecie, odgrywa decydującą rolę w rozwoju kolejnych pokoleń (Świętochowski, 2014). Po

czwarte, jest postrzegana w kategoriach wartości życiowych, więzi i wspólnotowości, chociaż współcześnie kwestie te zyskują nowe rozumienie. W perspektywie czasu można bowiem dostrzec następujące kierunki przemian w zakresie postrzegania/funkcjonowania rodziny: 1) od więzi instytucjonalnych do więzi opartych na emocjonalnej bliskości; 2) od relacji opartych na pokrewieństwie biologicznym do relacji opartych na dobrowolności; 3) od spójnej struktury rodziny do różnorodności form życia rodzinnego; 4) od wspólnoty opartej na hierarchiczności do wspólnoty opartej na partnerstwie i równości; 5) od koncentracji na strukturze do koncentracji na indywidualnych zasobach; 6) od produkcyjnego do nieprodukcyjnego typu rodziny; 7) od społecznego funkcjonowania do ograniczania kontaktów z otoczeniem zewnętrznym; 8) od nauczania do wspólnego uczenia się (zob. Giddens, 2022; Wałęcka-Matyja, 2014).

Tego rodzaju „przesunięcia” tworzą pozytywną, spójną z myśleniem humanistycznym wizję funkcjonowania współczesnej rodziny. Niemniej należy być świadomym, że mogą być one również zagrażające. Indywidualizm i koncentracja na realizacji potrzeb jednostkowych mogą być trudnością w budowaniu czy też pielęgowaniu wspólnotowości. Różnorodność (szeroko rozumiana) staje się źródłem zagubienia i poszukiwania stałości często „poza rodziną”. Mobilność społeczna powoduje z kolei fizyczne (przestrzenne) oddalanie się od siebie członków rodzin, co w sposób bezpośredni osłabia więzi rodzinne (Szlendak, 2011). Dodatkowo funkcjonowanie rodziny w dużej mierze naznaczone jest trudnościami wpisanymi w życie codzienne współczesnego człowieka (a nawet współczesnych społeczeństw). Wzrost tempa życia, kryzys gospodarczy, niepokoje związane z sytuacją ekonomiczną i polityczną (na poziomie lokalnym, krajowym, globalnym) realnie destabilizują życie rodzinne. Co więcej, rzeczywistość naznaczona dystansem społecznym, lękiem, niepewnością i utratą nie sprzyja autentycznemu, opartemu na emocjonalnej bliskości byciu razem. W rezultacie „mimo że rodzina nadal zajmuje wysokie miejsce w hierarchii deklarowanych powszechnie wartości, uwidacznia się w niej wiele niepożądanych zmian i zagrożeń przybierających różne oblicza patologii społecznych” (Wałęcka-Matyja, 2014, s. 96).

Mając zatem na uwadze powyższe rozważania, widzimy, że ważnymi i aktualnymi pytaniami są: jakiego rodzaju doświadczenia i sytuacje mogą w sposób naturalny wspomagać życie rodzinne? Jak wspierać współczesną rodzinę w procesie tworzenia i pielęgowania relacji opartych na zaufaniu i szacunku oraz bliskości, obecności i uważności? Jakie miejsca mogą być dla rodziny obszarami autentycznego bycia razem? Zadając te pytania i jednocześnie poszukując na nie odpowiedzi, skoncentrowałam swoją uwagę na innej, równie ważnej i naturalnej dla rozwoju jednostki relacji – więzi człowieka z przyrodą, która niestety we współczesności także (podobnie jak rodzina) staje się zagrożona. Badacze na całym świecie dostrzegają bowiem inten-

sywne oddalanie się człowieka od natury. Jak zauważa Joanna Godawa, „w światowej literaturze przedmiotu wyraźnie sygnalizuje się syndrom deficytu kontaktu z środowiskiem naturalnym, obejmujący wykluczenie i izolację współczesnego człowieka, które dotyczą szczególnie mocno dzieci (w tym również polskie dzieci)” (Godawa, 2021, s. 7).

Proces zrywania czy też osłabiania relacji jednostki z przyrodą wiązać należy m.in. z bardzo dynamicznymi przemianami cywilizacyjnymi i kulturowymi, które w sposób znaczący przyczyniły się do zmiany stylu życia człowieka. Badacze zauważają, że wciąż wzrastające tempo życia (przejawiające się zmniejszaniem się czasu wolnego), organizacja życia codziennego (przepełnionego obowiązkami i pracą), a także migracja ludności do dużych miast (które stają się nie tylko przestrzenią, lecz także kontekstem dla współczesnego życia człowieka) stwarza złudzenie, że człowiek znajduje się poza naturą albo ponad nią (Kulik, 2010). Nie bez znaczenia jest także rozwój nowych technologii przenoszący w swoisty sposób życie współczesnego człowieka do świata wirtualnego. Jednostka coraz częściej dowartościowuje cyberprzestrzeń, która staje się dla niej obszarem codziennego funkcjonowania, źródłem wiedzy, relacji, przyjemności. W rezultacie jej kontakt z przyrodą traci na atrakcyjności. Tendencje te dotyczą wszystkich grup wiekowych, chociaż w sposób szczególnie zagrażające są dla pokolenia współczesnych dzieci, które wprawdzie „są świadome globalnych zagrożeń dla środowiska naturalnego, ale ich fizyczny kontakt i bliska relacja z przyrodą powoli odchodzą w zapomnienie” (Louv, 2020, s. 14).

Na początku XXI wieku Richard Louv (2005) opisał, a tym samym wprowadził nie tylko do świata literatury, lecz także do refleksji naukowej, termin *zespół deficytu natury* (ang. *nature deficit disorder*). W przełomowej książce *Last Child in the Woods. Saving our Children from Nature-Deficit Disorder*¹ autor – odnosząc się do własnej biografii, obserwacji świata, lecz przede wszystkim powołując się na wyniki licznych badań naukowych – ukazuje zmianę w sposobie rozumienia i doświadczania przyrody przez dzieci, ilustruje rosnący dystans pomiędzy dziećmi i przyrodą jako narastający problem współczesności, omawia przyczyny, objawy i skutki utraty bezpośredniego, fizycznego kontaktu i bliskiej relacji człowieka z przyrodą. Badacz przyjmuje jednoznaczne stanowisko wskazujące, iż bezpośredni związek z przyrodą nie tylko jest niezbędny dla prawidłowego rozwoju dzieci, lecz także przynosi konkretne korzyści fizyczne i psychiczne dorosłym (zob. Louv, 2020). Myśląc holistycznie, można przypuszczać, że relacja jednostki z naturą odgrywa także kluczowe znaczenie dla tworzenia i trwania różnego rodzaju społeczności, w tym rodziny.

W literaturze zespół deficytu natury jest również określany jako syndrom deficytu natury czy też zespół deficytu (zob. Kołodziejaska, 2018). R. Louv (2020) tłumaczy go

¹ Książka została przetłumaczona na język polski w roku 2014. Jej polski tytuł to *Ostatnie dziecko lasu. Jak ocalić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury* (Louv, 2020).

zarówno jako zjawisko, cywilizacyjny trend życia, jak i cenę, jaką ludzkość płaci za odwrócenie się od przyrody. Jednocześnie opisuje on szerokie spektrum problemów natury fizycznej i psychicznej, będące konsekwencjami osłabiania i zrywania relacji człowieka z przyrodą, występujące zarówno u jednostki, jak i rodzin oraz całych społeczeństw. Łączy on z opisywanym syndromem takie objawy jak: nadpobudliwość, zaburzenia deficytu uwagi, choroby cywilizacyjne (otyłość, cukrzyca, choroby serca), depresja, zaburzenia psychiczne, zaburzenia zachowania, zaburzenia lękowe. Oznacza to, że rosnący na przestrzeni lat dystans między dziećmi i przyrodą wpływa destrukcyjnie na ich rozwój społeczny, psychologiczny, środowiskowy i duchowy. Badacz nie koncentruje się jednak wyłącznie na tym, co zostaje osłabione czy też utracone w procesie odchodzenia od przyrody, lecz zwraca uwagę na to, co można zyskać w relacji z nią. Zachęca i jednocześnie zaprasza do podążania w kierunku ponownego połączenia człowieka z naturą i autentycznego, bezpośredniego wkomponowania przyrody w przestrzeń życia codziennego jednostki, rodziny i społeczeństwa.

To, co ważne z punktu widzenia niniejszego opracowania, to dowartościowanie przez R. Louva roli dorosłego czy też roli rodziców w procesie odbudowania więzi z naturą, co jednocześnie sprzyja nawiązywaniu relacji: dziecko–dorosły oraz dziecko–rodzic. Przebywanie w otoczeniu przyrody potęguje bowiem doświadczanie i poczucie naturalności, pomaga w nawiązywaniu kontaktów społecznych i przez to – tworzeniu autentycznych więzi i wzajemnego wsparcia. Przyjmując taki kierunek myślenia, widzimy, że interesujące jest zatem ukierunkowanie uwagi na dwa procesy, które mogą zachodzić równolegle, przenikać się, uzupełniać. Celem każdego z nich jest: tworzenie, pogłębianie, wzmacnianie, odbudowywanie relacji. Pierwszy odnosi się do więzi człowieka z naturą, drugi do więzi rodzinnych. Mając jednak świadomość szerokiego ujęcia terminów, takich jak natura i przyroda, w dalszych rozważaniach skoncentruję uwagę na postrzeganiu lasu jako źródła i miejsca relacji człowieka/rodziny z przyrodą.

Las jako mikroświat rodziny

Rozumienie miejsca jako kategorii pedagogicznej obecne jest w dyskursie naukowym. W tym kontekście łączenie człowieka z miejscem (często utożsamianym ze środowiskiem wychowania, procesem uczenia się, obszarem edukacji) jest znane. Niemniej nieustannie interesujący i wymagający wciąż aktualnego odczytywania jest namysł nad tym, jakie miejsca są obecne w codzienności człowieka. Jak miejsce życia człowieka zmienia się, ewoluuje, traci i zyskuje na atrakcyjności bądź ważności? Jakie jest znaczenie miejsca w procesie kształtowania się tożsamości człowieka? Jak miejsce może wspierać jednostkę, rodzinę, społeczeństwo? Pytania te są intrygujące,

ponieważ obserwując obecną rzeczywistość, można dostrzec swoistego rodzaju „rozproszenie” (charakterystyczne dla epoki globalizacji). Z jednej strony współczesność niejako odrywa człowieka od konkretnych miejsc, zmieniając przestrzenne (fizyczne) wymiary jego życia. Z drugiej zaś, jak zauważa Maria Mendel, „choć otwarta przestrzeń woła, świat dla nas «prawdziwy» istnieje w miejscach, z których nam się składa. Najbliższe nam fragmenty rzeczywistości budują nas najbardziej” (Mendel, 2006, s. 22).

Zaprezentowane powyżej poglądy inspirują zatem do dostrzeżenia, odkrycia i do wartościowania lasu – najbardziej naturalnego dla człowieka miejsca. Czym jest las jako mikroświat rodziny? Jak może on stawać się/być mikroświatem rodziny? W jaki sposób wspierać rodziny we wspólnym doświadczaniu przyrody i byciu razem?

W rozumieniu Ustawy o lasach z 1991 r. las rozumiany jest jako „grunt o zwartej powierzchni co najmniej 10 arów, pokryty roślinnością leśną (uprawami leśnymi), to jest drzewami i krzewami oraz runem leśnym lub przejściowo ich pozbawiony, który jest przeznaczony do produkcji leśnej lub stanowiący rezerwat przyrody czy wchodzący w skład parku narodowego albo wpisany do rejestru zabytków” (Ustawa, 1991, art. 3). W ujęciu encyklopedycznym z kolei

przez pojęcie las rozumie się grunt leśny z rosnącymi na nim drzewostanami. Z przyrodniczego punktu widzenia las stanowi wysoko zorganizowany zespół, w którym wzajemnie współdziałają: gleba leśna, rośliny, zwierzęta i klimat. Jest to zespół wymagający dla swego rozwoju dużych powierzchni i wytwarzający swoiste, wewnętrzne środowisko życiowe (Las, 2013).

Wskazane ujęcia łączy wyraźna koncentracja na materialności środowiska, co pozwala na postrzeganie lasu z perspektywy jego fizycznych aspektów. W refleksji pedagogicznej przyjęcie takiego jego rozumienia byłoby jednak nadmiernym uproszczeniem. Jak zauważa bowiem Astrid Męczkowska, „postrzeganie miejsca jako kategorii niosącej potencjalne znaczenie dla refleksji pedagogicznej wiąże się z nadaniem mu sensu dalekiego od tego, który wskazuje na jego fizyczne własności oraz parametry przestrzennego położenia” (Męczkowska, 2006, s. 87). Należy zatem przyjąć szeroki horyzont rozumienia lasu i postrzegać go zarówno z perspektywy tego, co materialne, uchwytnie, mierzalne, jak i tego, co pozamaterialne, trudno uchwytnie, niemierzalne.

W związku z tym w postrzeganie lasu należy włączyć również myślenie o lesie jako miejscu relacji, poszukiwania sensów i znaczeń. W takim ujęciu las może przejawiać się w życiu jednostki, a także rodziny jako sensytywna, inspirująca siła, oddziałująca na kreowanie wewnętrznych krajobrazów człowieka/rodziny. Jest to jednak możliwe tylko w sytuacji bezpośredniego doświadczania – bycia w lesie. Budowanie tego rodzaju więzi – opartej na syntezie materialnych i niematerialnych wartości natury – wymaga kontaktu, przebywania w miejscu, odczuwania fizycznej jego bliskości.

Tylko w takich okolicznościach jest możliwe indywidualne nadawanie znaczeń temu, co trudno uchwytnie poznanemu. W takiej perspektywie las można rozumieć jako *genius loci* – miejsce w naturze zarówno mogące oddziaływać na samopoczucie i ogólny dobrostan jednostki, redukując liczbę bodźców na rzecz polisensorycznego kontaktu z naturą i pielęgnowania związku z przyrodą, jak i z powodzeniem wspierające, wzbogacające, umacniające życie i więzi rodzinne (Godawa 2021).

Łącząc zatem zarówno materialne (las, drzewa, rośliny i ścieżki leśne, zwierzęta, strumienie itp.), jak i niematerialne (las, relacje, bycie w lesie, znaczenia, wyobrażenia itp.) aspekty lasu, dostrzegamy, że inspirujące jest utożsamienie go z mikroświatem rodziny. Termin *mikro* oznacza bardzo mały i występuje jako „pierwszy człon wyrazów złożonych wskazujący na bardzo małe rozmiary lub bardzo małą skalę tego, co jest nazwane drugim członem” (Mikro, 16.11.2022). Ewa Skibińska zauważa, że „wobec całości świata – Wszechświata, który można nazwać światem *makro*, świat obecny w doświadczeniu jednego człowieka jest światem małym, zaledwie niewielkim fragmentem Kosmosu” (Skibińska, 2006, s. 335). Co jednak ważne, „jednostka na ogół nie porusza się sama w świecie, ale spotyka inne osoby, które «zaludniają» jej małe światy” (Skibińska, 2006, s. 336).

W takim ujęciu postrzeganie lasu jako mikroświata rodziny oznacza, że może być on dla rodziny jej indywidualnym, własnym, małym światem życia, który cechują takie wartości jak: bycie razem, autentyczność, emocjonalna bliskość i wspólnotowość. Rodzinne doświadczanie lasu łączy się z tworzeniem, odbudowywaniem, pogłębianiem i wzmacnianiem relacji jednostek z przyrodą oraz relacji rodzinnych. Ujęcie to wskazuje, że las – mikroświat rodziny – jest: 1) miejscem aktywności rodziców i dzieci (wszystkich członków rodziny); 2) wspólnym dla wszystkich członków rodziny procesem doświadczania przyrody, opartym na bezpiecznej więzi i emocjonalnej bliskości jednostki z naturą oraz wszystkich członków rodziny; 3) miejscem relacji opartych na wzajemności (kształtuje zarówno doświadczającego, jak i doświadczaną przez niego rzeczywistość); 4) doświadczeniem związanym z nadawaniem znaczeń; 5) wydarzeniem edukacyjnym². W takim rozumieniu nie chodzi zatem o okazjonalne rodzinne „wycieczki do lasu”, które można utożsamiać z indywidualnymi zdarze-

² W tym miejscu warto zwrócić uwagę na definicje słownikowe terminów: zdarzenie i wydarzenie. *Słownik języka polskiego* definiuje zdarzenie jako: „to, co się stało. Zdarzenie, którego istnienie zależy od przypadku” (Zdarzenie, 16.11.2022). Wydarzenie z kolei dookreślone jest jako „to, co się wydarzyło. Ważne zdarzenie albo wybitne osiągnięcie w jakiejś dziedzinie” (Wydarzenie, 16.11.2022). Pomimo zatem podobieństwa w znaczeniu wskazanych terminów można dostrzec, że zdarzenie posiada mniejszy ciężar gatunkowy niż wydarzenie. Co znajduje swoje odzwierciedlenie w rozróżnianiu zdarzeń życiowych (typowych, prostych, indywidualnych doświadczeń życiowych) od wydarzeń edukacyjnych (znaczących dla jednostki doświadczeń edukacyjnych) (por. Golonka-Legut, 2019, s. 19).

niami życiowymi, lecz o czas spędzany regularnie na łonie natury oraz odpowiednio przemyślane i zaaranżowane sytuacje rodzinnego doświadczania lasu (zob. Ogrodnik, 2022). Kluczowe dla tego rodzaju aktywności są: 1) zaplanowanie ich w taki sposób, aby zarówno rodzice, jak i dzieci mieli możliwość doświadczania przyrody w sposób uważny, ale też oparty na dziecięcym zadziwieniu i ciekawości świata; 2) stwarzanie możliwości spontanicznej i nieskrępowanej zabawy w terenie; 3) atmosfera, oparta na następujących wartościach: podmiotowości, aktywnej i partnerskiej współpracy, prawdziwości kontaktu, uważności, zaangażowaniu, słuchaniu i zadawaniu pytań, refleksyjności; 4) planowanie aktywności sprzyjających doświadczaniu natury w sposób swobodny, intuicyjny, niespieszny i wielozmysłowy (zob. Sampson, 2016; Godawa, 2021).

Mając na uwadze powyższe rozstrzygnięcia, należy mieć świadomość, że uznanie lasu jako mikroświata rodziny nie jest oczywistością. Jak zostało wskazane w pierwszej części tekstu, współczesność oddaliła człowieka od lasu, zarówno w aspekcie fizycznym, jak i mentalnym. Ponadto, jak wskazują wyniki badań naukowych, przedstawiony sposób postrzegania i doświadczania lasu (leśnego bycia) rzadko jest obecny w praktykach rodzinnego spędzania czasu (zob. Godawa, 2021). Stąd też wartościami inicjatywami stają się intensywnie rozwijające się w ostatnim czasie leśne inicjatywy edukacyjne, wspierające rodziny w naturalnym, autentycznym byciu razem w otoczeniu przyrody. Mogą to być: warsztaty, spacer, wyjazdy, obozy, podczas których rodzice oraz dzieci doświadczając i (roz)poznając przyrodę, jednocześnie wzmacniają, pogłębiają, odbudowują więzi rodzinne.

Rodzinne doświadczanie lasu – przykład dobrej praktyki

Śledząc różnorodne aktywności i praktyki związane z organizacją rodzinnych, leśnych wędrowek, można dostrzec, że najczęściej są to inicjatywy, które można łączyć z edukacją nieformalną. Miłośniczki i miłośnicy natury, pasjonatki i pasjonaci leśnej przyrody oraz autentycznego, uważnego bycia w lesie zapraszają osoby w różnym wieku, w tym także rodziny, do wspólnego doświadczania lasu. W tego rodzaju działaniach poprzez rozbudzanie zmysłów oraz zabawę ludzie mają możliwość „zanurzenia się” w leśnej atmosferze, (roz)poznawania przyrody i nawiązywania z nią relacji. Przykładem takich działań są m.in. mikrowyprawy i spacer rodzinne organizowane przez założycieli Fundacji Pracowni Edukacji Żywej: Maję Głowacką i Bogdanę Ogrodnika (Pracownia Edukacji Żywej, 20.11.2022).

Głównym celem powołania Pracowni Edukacji Żywej była twórcza adaptacja dzieci i rodzin do świata oraz zmian w nim zachodzących. Drogą do jego realizacji są z kolei odpowiednio zaprojektowane warsztaty rozwojowo-edukacyjne. Działal-

ność fundacji jest bardzo silnie związana z budowaniem i wzmacnianiem w ludziach silnej i dojrzałej więzi z przyrodą (z konkretnymi elementami przyrody), a tym samym przeciwdziałaniem zjawisku deficytu natury. Równie ważnymi kwestiami, które zostały wpisane w misję Pracowni Edukacji Żywej, są: włączenie relacji ludzkich w sieć życia, koncentracja na funkcjonowaniu człowieka w środowisku zdrowych relacji międzyludzkich, opartych na autentycznej i satysfakcjonującej komunikacji, pokazywanie ludziom wartości przyrody w różnych jej przejawach, pomoc zwierzętom (także poprzez działania edukacyjne ukierunkowane na zmianę postaw i postrzegania świata przez ludzi), współpraca z różnymi ośrodkami naukowymi w Polsce i za granicą (Pracownia Edukacji Żywej, 20.11.2022). Zdecydowana większość działań podejmowanych przez M. Głowacką i B. Ogrodnika jest realizowana w otoczeniu przyrody, w bezpośrednim kontakcie człowieka z naturą.

W kontekście tematu poruszanego w niniejszym artykule jednym z niezwykle interesujących i intrygujących projektów Pracowni Edukacji Żywej jest program skierowany do rodzin, tzw. Krąg Leśnych Rodzin. Inicjatywa ta jest związana z tworzeniem okazji do rodzinnych wyjazdów, podczas których uczestnicy spędzają czas wśród natury (w gronie swojej rodziny i innych rodzin o podobnych zainteresowaniach) – doświadczają przyrody na różnych poziomach (zmysłowym, poznawczym, kulturowym) w wybranym miejscu. Pomysł ten opiera się przede wszystkim na budowaniu i wzmacnianiu więzi człowieka z przyrodą (zwłaszcza relacji dziecka z naturą), chociaż istotną kwestią jest również wsparcie współczesnej rodziny, zarówno w zakresie relacji (komunikacji), jak i w aspekcie spędzania czasu wolnego. Realizacja omawianej praktyki łączy się bowiem z chęcią zainspirowania rodziców do aktywnego spędzania czasu z dziećmi na łonie natury. Ponadto jest ona związana z dzieleniem się doświadczeniami i pomysłami na realizację tego rodzaju inicjatyw. Wartościową ideą Kręgu Leśnych Rodzin jest także budowanie swoistego rodzaju społeczności – grupy leśnych rodzin. Przyjęcie takiej perspektywy jest bezpośrednio związane z obserwacją praktyki. Jak wskazują bowiem autorzy inicjatywy

naszym ważnym odkryciem w pracy z rodzinami jest to, że jakość kontaktu dzieci z przyrodą zależy w dużej mierze od jakości kontaktu rodziców ze swoimi dziećmi. Dlatego tak ważne jest wspieranie, modelowanie empatycznej komunikacji między uczestnikami wyjazdu oraz tworzenie warunków, aby dzieci czuły się bezpiecznie nie tylko ze swoimi rodzicami, ale i całą grupą – Wioską Leśnych Rodzin (Pracownia Edukacji Żywej, 20.11.2022).

Kluczowym aspektem wskazanej propozycji jest przygotowanie wydarzenia (może to być kilkugodzinna wyprawa lub dłuższy, kilkudniowy wyjazd) opierającego się na realizacji wcześniej ustalonego programu (dostosowanego do wieku uczestników). Jest on budowany na przekonaniu, że „Naturą dla dziecka, w miarę

upływających dni, miesięcy i lat jest najpierw Matka (dorosła opiekunka/opiekun), potem Plemię (przyjaźni dorośli) a następnie Przyroda jako rodzina rodzin żyjących istot” (Pracownia Edukacji Żywej, 20.11.2022). Inspirującym aspektem wyjazdów Leśnych Rodzin jest ich motyw przewodni. Dla całego spotkania (wyjazdu) ustalana jest fabuła. Każdy dzień wyprawy związany jest z opowieścią/baśnią/legendą (będącą autorskim opracowaniem twórców Pracowni Edukacji Żywej). Ich treści często nawiązują do symboli (treści symbolicznych) i elementów kultury. Historie nadają specjalne znaczenie temu, co się dzieje. Jednocześnie poprzez różnego rodzaju mity przekazywane są ważne prawdy o świecie. Co istotne, uczestnicy wypraw są częścią opowiadanych legend. Często stają się oni bohaterami danej opowieści. W rezultacie tego rodzaju praktyki są nie tylko niezwykle interesujące, lecz także poznawczo wartościowe. W takiej perspektywie istotną rolę odgrywa zatem zarówno czas, dzięki któremu okazjonalne kontakty z przyrodą mają szansę przekształcić się w autentyczne i uważne nawiązywanie relacji z określonymi jej elementami, jak i przestrzeń, która często (roz)poznawana jest poprzez odkrywanie tkwiących w niej tajemnic i znaczeń (Komorowska, 20.10.2022).

Praktyki te niewątpliwie stwarzają możliwość tworzenia, pogłębiania, pielęgnowania relacji człowieka z przyrodą (zarówno dziecka, jak i dorosłego) oraz jednocześnie sprzyjają autentycznemu byciu razem. Rodzice, objęci wsparciem leśnego przewodnika, uczą się leśnego bycia. Mają możliwość samoobserwacji i samopoznania oraz pogłębiają własną wiedzę, umiejętności, a także kompetencje odnoszące się do relacji z przyrodą. W takich okolicznościach inicjowane jest zarówno myślenie twórcze, jak i krytyczne czy refleksyjne. Autentyczne bycie w lesie inicjuje bowiem namysł nad różnego rodzaju doświadczeniami, odnoszącymi się zarówno do teraźniejszości, jak i przeszłości czy przyszłości. Jednocześnie, co jest niezwykle ważne, rodzice towarzyszą dziecku w jego procesie (roz)poznawania przyrody. W trakcie rodzinnego leśnego bycia rodzic: 1) jest dla dziecka dostępny – zarówno emocjonalnie, jak i fizycznie; 2) w sposób przewidywalny reaguje na zgłaszane przez dziecko potrzeby; 3) odpowiada na potrzeby dziecka szybko, adekwatnie, empatycznie; 4) daje uwagę, uważną obecność; 4) „dostraja” się do dziecka (a jednocześnie dziecko „dostraja” się do niego); 5) jest „bezpieczną bazą” umożliwiającą eksplorację świata przez dziecko; 6) jest „bezpieczną przystanią”, potrafi regulować emocje dziecka; 6) pomaga dziecku w wyobrażaniu sobie i rozpoznawaniu, co się kryje w jego umyśle (Cori, 2020, za: Ogrodnik, 2022). Tego rodzaju doświadczenie jest niewątpliwie związane z procesem tworzenia, pogłębiania, wzmacniania pozytywnych relacji o charakterze więziowym. Tym samym można dostrzec, że regularne, zaaranżowane leśne aktywności mogą stanowić ważną i potrzebną współczesnym rodzinom praktykę.

Refleksja na zakończenie

Odkrywanie potencjału przyrody w ostatnim czasie zyskuje na popularności. Z jednej strony ludzie coraz częściej poszukują w niej „oddechu” od intensywnego tempa, które niewątpliwie charakteryzuje życie współczesnego człowieka, z drugiej strony można dostrzec, że na poziomie realizacji szeroko rozumianej praktyki, inicjatywy oparte na idei leśnego bycia nie są ani powszechne, ani ogólnodostępne. Sytuują się one raczej w przestrzeni alternatyw edukacyjnych i w dużej mierze są wybierane przez osoby, których zainteresowania, postawy życiowe, wyznawane wartości czy też indywidualne doświadczenia życiowe wiążą się z zamiłowaniem do przyrody i świadomością jej ważności i wartości dla ludzkiego życia.

Zaprezentowany kierunek myślenia bezpośrednio jest związany z chęcią inicjowania namysłu nad lasem jako miejscem znaczącym – dla jednostki, rodziny, społeczeństwa – oraz potrzebą propagowania myślenia o byciu w lesie jako procesie całozyciowego uczenia się. W takim ujęciu las (zarówno jego materialne i niematerialne elementy) jest rozumiany jako miejsce znaczące dla (prze)trwania i rozwoju człowieka, rodziny, społeczeństwa, ludzkości. W tym miejscu chciałabym wyraźnie zaznaczyć, że ważną kwestią prezentowanego ujęcia jest postrzeganie i jednocześnie (roz)poznawanie lasu z perspektywy takich procesów, jak doświadczanie natury i bycie w lesie, a nie przez pryzmat edukacji przyrodniczo-leśnej, edukacji ekologicznej czy uczenia się o lesie.

Rozumienie lasu jako miejsca znaczącego dla rodziny jest związane z myśleniem humanistycznym, przekonaniem, iż miejsca nie istnieją bez znaczeń, jakie człowiek im nadaje. Odnosząc się do literatury przedmiotu oraz leśnych praktyk, można dostrzec, iż doświadczanie lasu, oparte na uważności, autentyczności i emocjonalnej bliskości, sprzyja postrzeganiu go jako miejsca ważnego dla (za)istnienia i wzmacniania życia rodzinnego. Las, który staje się dla jednostek (członków rodziny) przestrzenią wzajemnych relacji z naturą i sobą nawzajem, może sprzyjać rozwojowi jednostki/rodziny oraz w sposób naturalny staje się miejscem tworzenia się, pogłębiania więzi rodzinnych – swoistym mikroświatem rodziny. Światem, który w perspektywie namysłu nad współczesnością może być dla rodziny miejscem autentycznego Bycia Razem.

Bibliografia

- Adamski, F. (2002). *Rodzina: Wymiar społeczno-kulturowy*. Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Giddens, A. (2022). *Socjologia*. Warszawa: PWN.
- Godawa, J. (2021). *Zielona inkluzja, czyli o relacji człowieka z przyrodą, outdoor education i leśnej bajce*. Katowice: Uniwersytet Śląski.

- Golonka-Legut, J. (2019). *Edukacyjny potencjał indywidualnego doświadczenia życiowego*. Wrocław: Atut.
- Janicka, I., Liberska, H. (red.) (2014). *Psychologia rodziny*. Warszawa: PWN.
- Kołodziejaska, M. (2018). Deficyt natury i jego znaczenie dla rozwoju młodego człowieka. W: J. Wyleżałek, M. Such-Pyrgiel (red.), *Szkie pedagogiczne: Dylematy juwentologii* (ss. 121–138). Józefów: Wydawnictwo WSGE.
- Komorowska, A. *Pracownia Edukacji Żywej: Rozmowa z Mają Głowacką i Bogdanem Ogrodnikiem (008)*. Pobrane 20.10.2022 z: <https://nieplaczabaw.pl/008/>.
- Kulik, R. (2010). Nowa wizja człowieka i świata jako wyzwanie nowoczesnej edukacji ekologicznej. W: B. Ogrodnik, R. Kulik, P. Skubała (red.), *Filozofia, psychologia i ekologia w edukacji dla zrównoważonego rozwoju* (ss. 51–112). Mikołów: Śląski Ogród Botaniczny.
- Las (2013). W: *Otwarta Encyklopedia Leśna*. Pobrane z: <https://www.encyklopedia.lasypolskie.pl/doku.php?id=l:las>.
- Louv, R. (2020). *Ostatnie dziecko lasu: Jak ocalić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury*. Warszawa: Mamania.
- Louv, R. (2005). *Last child in the woods: Saving our children from nature-deficit* [Ostatnie dziecko lasu: Jak ocalić nasze dzieci przed zespołem deficytu natury]. New York: Algonquin Books.
- Mendel, M. (2006). Pedagogika miejsca i animacja na miejsca wrażliwa. W: M. Mendel (red.), *Pedagogika miejsca* (s. 22). Wrocław: Wydaw. Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP.
- Magda-Adamowicz, M. (2020). Znaczenie, potencjał i ewolucja współczesnej rodziny. *Wychowanie w Rodzinie*, 23 (2), 25–38. DOI: 10.34616/wvr.2020.2.025.038.
- Męczkowska, A. (2006). Locus educandi: Wokół problematyki miejsca w refleksji pedagogicznej. W: M. Mendel (red.), *Pedagogika miejsca* (ss. 38–51). Wrocław: Wydaw. Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP.
- Ogrodnik, B. (2022). *Czy dzieci mogą (a jeśli tak czy powinny) tworzyć więź z Naturą: W poszukiwaniu optymalnego środowiska edukacyjnego i integracyjnego* (w druku).
- Pikuła, N. (2010). Aktualna sytuacja i tendencja zmian w rodzinie XXI wieku. W: A. Błasiak, E. Dybowska (red.), *Wybrane zagadnienia pedagogiki rodziny* (ss. 43–70). Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”.
- Sampson, S.D. (2016). *Kaloszki pełne kijanek*. Białystok: Wydawnictwo Vivante.
- Skibińska, E.M. (2006). *Mikroświaty kobiet: Relacje autobiograficzne*. Radom: Wydawnictwo Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB.
- Mikro. W: *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrane 16.11.2022 z: <https://sjp.pwn.pl/szukaj/Mikro.html>.
- Pracownia Edukacji Żywej. Pobrane 20.11.2022 z: <https://pez.org.pl/>.
- Szlendak, T. (2011). *Socjologia rodziny: Ewolucja, historia, zróżnicowanie*. Warszawa: PWN.
- Świętochowski, W. (2014). Rodzina w ujęciu systemowym. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (ss. 21–45). Warszawa: PWN.
- Ustawa z dnia 28 września 1991 r. *O lasach* (1991). Dz.U. 1991 nr 101 poz. 444. Pobrane z: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19911010444>.
- Walecka-Matyja, K. (2014). Role i funkcje rodziny. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (ss. 95–114). Warszawa: PWN.
- Wydarzenie. W: *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrane 16.11.2022 z: <https://sjp.pwn.pl/sjp/wydarzenie;2538934.html>.
- Zdarzenie. W: *Słownik języka polskiego PWN*. Pobrane 16.11.2022 z: <https://sjp.pwn.pl/sjp/zdarzenie;2545135.html>.